

**ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ
ОХОРОНИ БІОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ:
КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ГЕНЕТИЧНИХ МАНІПУЛЯЦІЙ**

Шамсутдінов Олександр Володимирович

кандидат юридичних наук,

провідний науковий співробітник

Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби

з організованою злочинністю при РНБО України

м. Київ, Україна

Кінець ХХ – початок ХХІ століття ознаменувалися бурхливим розвитком генетики, молекулярної біології, генної інженерії, що відбулося завдяки розробці принципово нових методів досліджень. Зокрема, стало можливим ідентифікувати і виділяти певні гени з рослинних і тваринних геномів, розмножувати і створювати з них генетичні конструкції в різних сполученнях шляхом маніпуляцій, здійснюваних поза клітиною, переносити ці нові генетичні конструкції в живі організми. Тобто люди навчились створювати нові штами мікроорганізмів, породи тварин, сорти рослин, що мають ознаки, які неможливо відібрати за допомогою традиційної селекції.

Успіхи у сфері генної інженерії, зокрема розшифрування людського геному надало можливість впливати на нього, зокрема здійснювати його генетичне редагування для вирішення завдань профілактики, діагностики або терапії. Водночас зазначені технології уможливають і запліднення *in vitro*, зміну генетичного коду потомства, клонування людини, створення генетичної зброї тощо.

Розуміючи всю серйозність наслідків, які можуть потягти за собою відповідні дослідження та їх результати, світове співтовариство запроваджує механізми контролю за такою діяльністю в рамках відповідних міжнародно-правових договорів. Так, резолюцією 59/280 Генеральної Асамблеї ООН від 8 березня 2005 року прийнято Декларацію про клонування людини, згідно з якою держави-члени закликані вжити всіх заходів, необхідних для захисту людського життя у процесі застосування біологічних наук; заборонити всі форми клонування людей такою мірою, в якій вони не сумісні з людською гідністю і захистом людського життя; вжити заходів, необхідних для

заборони використання методів генної інженерії, які можуть суперечити людській гідності¹.

У рамках Європейського Союзу держави-члени Ради Європи, інші держави та Європейське співтовариство в 1997 році підписали Конвенцію про захист прав та гідності людини щодо застосування біології та медицини, відповідно до якої втручання з метою видозміни геному людини може здійснюватися лише у профілактичних, діагностичних або лікувальних цілях, і тільки якщо воно не має на меті внести будь-яку видозміну в геном нащадків; вирощування ембріонів людини для дослідних цілей забороняється; якщо законодавство дозволяє проводити дослідження на ембріонах *in vitro*, воно забезпечує належний захист ембріона². Україна підписала цю Конвенцію у 2002 році.

Згодом 27 країнами Європи 12 січня 1998 року було підписано Додатковий протокол до зазначеної Конвенції, яким встановлювалася заборона будь-якого втручання, спрямованого на створення людини, генетично ідентичної до іншої людини – живої чи мертвої³. При цьому протокол не розрізняє репродуктивне та терапевтичне клонування.

Хартією основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 року в ст. 3 «Право на особисту недоторканність» встановлено заборону репродуктивного клонування людських істот, а також еugenічної практики, насамперед тієї, що спрямована на селекцію людини⁴.

У ст. 16 Конституції України збереження генофонду Українського народу визнано обов'язком держави. У розвиток конституційних приписів та на виконання зазначених вище міжнародно-правових угод в Україні у 2004 році прийнято закон про заборону клонування людини, яким встановлено заборону репродуктивного клонування людини, а також ввезення на територію України і вивіз з неї клонованих ембріонів людини⁵. Закон передбачає кримінальну відповідальність за порушення

---

¹ United Nations Declaration on Human Cloning : 59/280. Resolution adopted by the General Assembly on 8 March 2005 // United Nations : сайт. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/493/06/PDF/N0449306.pdf>.

² Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини : Конвенція про права людини та біомедицину. Ов'єдо, 4 квітня 1997 року. ETS № 164 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334#Text.

³ Додатковий протокол до Конвенції про захист прав та гідності людини щодо застосування біології та медицини (Конвенція про права людини та біомедицину), який стосується заборони клонування людей. Париж, 12 січня 1998 року. ETS № 168 // LIGA 360 : сайт. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU05263>.

⁴ Хартія основних прав Європейського Союзу. Урочиста прокламація. Ніца, 7 грудня 2000 року // LIGA 360 : сайт. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU00303>.

⁵ Про заборону репродуктивного клонування людини : Закон України від 14.12.2004 № 2231-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2231-IV#Text>.

встановлених ним заборон, однак відповідна норма у Кримінальному кодексі України відсутня.

Зазначимо, що клонування людини криміналізовано Великою Британією, Іспанією, Францією, Німеччиною, Румунією, Словенією, Словаччиною, Естонією, Молдовою та низкою інших держав.

Водночас, окрім клонування, європейським законодавцем встановлено кримінально-правову заборону вчинення інших діянь, що полягають у тих чи інших генетичних маніпуляціях.

Наприклад, у книзі II «Злочини і покарання» Кримінального кодексу Королівства Іспанії міститься розділ V «Про злочини, пов'язані з генетичними маніпуляціями», яким передбачена кримінальна відповідальність за маніпулювання генами людини з метою, не пов'язаною з лікуванням або послабленням серйозних хвороб чи дефектів, яке призводить до зміни генотипу (ст. 159); використання генної інженерії для виробництва біологічної зброї (ч. 1 ст. 160); запліднення людської яйцеклітини з метою, не пов'язаною з відтворенням людини (ч. 2 ст. 160); створення ідентичних людських істот шляхом клонування чи інших дій, спрямованих на расову селекцію (ч. 3 ст. 160)⁶.

Кримінальний кодекс Французької Республіки у першій главі «Про кримінальні правопорушення у сфері біомедичної етики» першого розділу книги V «Про інші злочини та проступки» встановлює кримінальну відповідальність за практичну реалізацію евгеніки з метою організації селекції людей (ст. 511-1); пропаганду чи рекламу будь-яким способом евгеніки або репродуктивного клонування (ч. 2 ст. 511-1-2); отримання людських ембріонів за плату в будь-якій формі (ст. 511-15); дії, спрямовані на створення людських ембріонів *in vitro* або шляхом клонування у промислових чи комерційних цілях, використання людських ембріонів з такими цілями (ст. 511-17); дії, спрямовані на створення людських ембріонів *in vitro* або шляхом клонування у дослідницьких цілях (ст. 511-18); дії, спрямовані на клонування людських ембріонів у терапевтичних цілях (ст. 511-18-1) тощо⁷.

Однак Кримінальний кодекс України не криміналізує подібні генетичні маніпуляції, що свідчить про невідповідність чинних кримінально-правових норм сучасним відносинам у сфері біологічної безпеки, зокрема новітнім досягненням біологічної науки й обумовленим ними загрозами біологічного походження.

---

⁶ Станіч, В. С. (2016). *Кримінальний кодекс Королівства Іспанія* / Менчинський, В. Л. (Ред.). Київ : ОВК. С.85.

⁷ Code pénal : les lois du 22.07.1992 (version en vigueur au 08 avril 2023) // Légifrance: Le service public de la diffusion du droit : сайт. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719/

Зважаючи на викладене та враховуючи загальносвітову тенденцію до криміналізації етично неприйнятних та загрозових для сучасного *Homo sapiens* генно-інженерних операцій з людським геномом, автор пропонує встановити в КК України кримінально-правову заборону вчиняти такі генетичні маніпуляції:

1) будь-яке втручання в геном людини, спрямоване на його видозміну, із селекційною метою;

2) незаконне репродуктивне клонування людини, тобто створення людської істоти, яка генетично ідентична іншій живій або померлій людській істоті;

3) незаконне ввезення на територію України або вивезення з території України клонуваних ембріонів людини;

4) незаконне створення ембріонів людини, а також придбання, перевезення, пересилання, зберігання таких ембріонів з метою збуту або в дослідницьких цілях;

5) дії, спрямовані на створення генетично модифікованих істот шляхом переносу в геном ембріону людини генів інших організмів.

Очевидно, що сьогодні не йдеться про здійснення в Україні операцій з клонування людини та інших зазначених генетичних маніпуляцій, а тим більше про їх поширеність. Водночас слід погодитися з тими вітчизняними науковцями, які вважають, що відсутність достовірних даних про наслідки таких операцій вимагає здійснення попереджувального правового регулювання, зокрема з використанням кримінально-правових заборон, адже йдеться не лише про сучасні, але й майбутні покоління⁸.

Попри продовжувану російську агресію проти України, провідні вітчизняні науковці не полишають спроб вдосконалити законодавство України про кримінальну відповідальність: робочою групою у складі Комісії з питань правової реформи активно здійснюється розробка проекту нового Кримінального кодексу України⁹. На думку автора, впровадження в перспективне кримінальне законодавство висловлених вище пропозицій сприятиме належній кримінально-правовій охороні суспільних відносин у сфері біологічної безпеки України.

---

⁸ Хімченко, С. А. (2017). До питання криміналізації клонування людини. *Jurnalul Juridic Național: Teorie și Practică*. 4, С. 151.

⁹ Діяльність Робочої групи з питань розвитку кримінального права // Новий кримінальний кодекс. EUAM : сайт. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/article/diyalnist-robocchoy-grupy-z-pytan-rozvytku-kryminalnogo-prava-i86>.